

The presence in the Ukrainian tales of a pragmatic complex "truth" unites the system of constructs: 1) truth as probable information; 2) truth as true facts; 3) truth as justice; 4) truth as the right (the acknowledgement of being right, and consequently legal capacity of the hero); 5) truth as consent.

The perspectives of the investigation are connected with the study of linguistic legal informativity of the folklore constants "justice", "will", and "fate".

Key words: *linguo-culturelogy, legal informativity, lingual sign, truth, fairy tale.*

Отримано: 23.01.2015 р.

УДК 811.161.2'367:821.161.2-1Г/7.08

Ладиняк Н.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО СИНТАКСИСУ П. ГІРНИКА

Синтаксична організація є невід'ємною складовою художньої палітри твору. Поетичний синтаксис підпорядкований віршованому розміру, але й водночас пов'язаний зі структурою втілюваної в художніх образах думки [5].

Дослідження художнього синтаксису має тривалу традицію у вітчизняній лінгвістиці (наукові студії О. П. Безпалька, О. С. Грановської, Н. Я. Грипас, С. Я. Єрмоленко, В. Г. Мариниченка, Г. М. Удовиченка, І. М. Уздиган). Й сьогодні науковий інтерес до синтаксичної організації поетичної мови не послаблюється, що засвідчують праці О. О. Бистрової, Д. В. Данильчука, Н. В. Журавльової, А. П. Загнітка, Д. В. Колоди, А. М. Поповського та ін. Таке активне зацікавлення структурними й стилістичними особливостями синтаксису поетичного мовлення закономірне: не лише лексика, а й поетичний синтаксис виявляє неповторність мовотворчості українських митців. Як слушно зауважує С. Я. Єрмоленко, синтаксична своєрідність віршового мовлення не вичерпується поняттями фігурального чи поетичного синтаксису. Вона здатна охопити всю синтаксичну організацію вірша, усю його композиційну єдність, тобто весь закінчений поетичний твір [4, 3-4].

Дослідження синтаксису поетичного тексту традиційно співвідносять з жанром, однак його жанрова структурованість не є переважальною – стиль автора "формує" синтаксичні побудови й водночас ними обумовлений. Синтаксична організація поетичних творів концентрує ставлення митця до повідомлюваного за допомогою складних поетичних тональностей, специфічної ритміки, експресивної модальності речень, добору певної доречної структури за будовою [2, 44].

Предметом нашого аналізу стали конструкції поетичного синтаксису П. Гірника, талановитого письменника кінця ХХ – поч. ХХІ ст., лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка. Досліджуючи актуалізацію семантики лінгвальних засобів традиційного словника П. Гірника [6], ми спостерегли, що у деяких поетичних творах синтаксичний рівень стилістично домінує. Саме він є провідним у побудові тексту, інші рівні йому підпорядковуються, а синтаксичні засоби стають носіями значень, що творять категорійний зміст тексту.

Сьогодні маємо кілька цікавих студій про мовотворчість П. Гірника Берест Т.М. [1], Маркітантова Ю.О. [7]. Синтаксична організація його поетичної мови ще не була об'єктом спеціального дослідження, тому розвідки в цьому напрямку видаються **актуальними**.

Мета аналізу – виявити й описати основні синтаксичні засоби поетичної мови П. Гірника, встановити конкретні прийоми організації художньої образності на синтаксичному рівні.

Джерелом фактичного матеріалу слугували тексти митця, вміщені у збірці "Посвітається" [3].

Поетичний синтаксис П. Гірника представлений **різними структурними типами простих речень**, зокрема й односкладними та двоскладними неповними. Функціонування їх збагачує синтаксичні можливості поетичної мови, вирізняє стилістично позначені контексти: *Вечоріє. Спиняється світ. / Ти коли повертаєшся, брате?* [3, 9]; *Не літні – позалітні, / позавбиті, / Плече в плече, де співає сова. / А верхи у світи – / і наче вліти. / Цілуйте клямку. / Клямка вікова* [3, 11].

Зміст і стилістичне осмислення односкладних та двоскладних неповних речень у поезіях П. Гірника розкривається на тлі більшого контекстуального цілого. Тексти, у яких наявні односкладні чи двоскладні неповні речення, взаємодіючи з іншими синтаксичними структурами, створюють певну стилістичну картину. Спостерігаємо активне вживання односкладних речень, здебільшого непоширених, на початку поетичних творів: вони стають своєрідними зачинами – екскурсом у світ ліричного героя, елементами пейзажної замальовки: *Голоси...Голосіння... Світи... / Без коня...Без сідла... Без упину... / Відтужи, від благай, відпусти / Свою душу бодай на хвилину* [3, 134]; *Зимня осінь. Вітряно і кволо. / Дві вікні, дві стулі, дві сльози. / Голоси, що гріються навколо / Свисту, що мовчить у батозі* [3, 138].

Наприкінці поетичного твору такі одиниці передають завершеність думки, творять інтонаційний малюнок затихання, спаду емоцій: *Пересіялася дорога. / Тепле небо перетекло. / Ледь світає. Нема нікого. / Не було* [3, 20].

У поетичному синтаксисі П. Гірника наявні складні синтаксичні структури з різними типами семантико-синтаксичних відношень. Вони є носіями важливого смислового навантаження: *Якщо станеться так, / що не сам повернуся додому, / Якщо сину не встигну сказати, чого він живе, / Запитайте про себе дорогу, яка незнайома, / Запитайте у слова, яке мовчазне. Вартове* [3, 204]; *Таке безмежжя і такі свята, / Такі вітри, і грім простоволосий, – Хіба що небо в грудях калата, / Хіба ще осінь, невблаганна осінь* [3, 205].

Загалом спостерігаємо особливість композиційної будови поетичних творів П. Гірника – переважальність текстів, у яких складні конструкції членуються на компоненти (здебільшого парцелюванням та приєднанням).

Особливо цікавою видається загальна тривалість (довжина) речень у поезіях митця. Припускаємо, коли йдеться про стан ліричного героя, прагнення відтворити процес його міркування, привернути увагу читача до змісту, автор послуговується розгорнутими багатокомпонентними складними побудовами:

*Відблагай мене в долі, з якої нема вороття,
Відтужи мене в пісні, яка паленіє на людях.
Ти від того вогню, що гортає своє в небуття,
Ти від тої сльози, по якій навіть мови не буде* [3, 14].

Коли ж йдеться про висловлення думки самого автора, відображення його внутрішніх переживань, спостерігаємо зразки “рубаного синтаксису”: короткі прості речення, парцелювані конструкції, які актуалізують думку, надають висловленню більшої експресивності. Наприклад:

*Маю папір і печаль.
Маю дорогу і небо.
Більше нічого не треба.
Більше нічого не жаль* [3, 28].

Часто автор долучає стилістичні засоби графіки – виокремлює компоненти в окремі рядки, не лише формуючи риму, й акцентуючи на словообразах, ритмізуючи висловлення. Подекуди митець використовує цей прийом в межах цілого поетичного тексту, наприклад у поезії “*Є сплачений борг за свободу...*”:

*Свята колотнечо, я, може, й тебе перейду,
Останній притулку, з якого вивтікую знову,
Я знав, що складав, як папери, велику біду,
Я знав, кого кличу вночі на самотню розмову <...>
Погодьмося. Станьмо при купі.
Бо далі – нема.
Долаючи прірву, гарматами рушили
безвість.
Навприсядки, пане-козаче, бо знову
пільма,
Навпомацки пане-кобзарю,
за цю незалежність* [3, 164].

У поетичній мові П. Гірника експресія створюється шляхом своєрідного поєднання невимуженості, природності викладу, що забезпечується використанням синтаксичних конструкцій, притаманних розмовному стилю, та оригінальної авторської словесної образності.

Письменник послуговується різними видами **повтору**. Повторення лексем у межах однієї поезії виявляє багатство словоформ мови, обігруються значеннєві відтінки:

*Божевільні часи.
Божевільна земля під ногами.
З божевільного неба сичать
Божевільні дощі.
Озиратися страшно –
Йде назирці пустака за нами
І з розчакнутих вікон летять
Божевільні хрущі* [3, 175].

З-поміж повторів у текстах поезій митця переважає анафора. Повторення однакових синтаксичних елементів на початку речень чи цілих абзаців загалом властиве віршовій мові: вони виражають і скріплюють смислові зв'язки віршів та строф, кожен наступний образ впливає з попереднього. У поезіях П. Гірника повтори сприймаються як виражальні засоби, які забезпечують

ритмомелодіку твору. Створені на основі повторів синтаксичні стилістичні фігури організують не лише структуру, а й смислово наповненість тексту:

*Інший світ, у якому не важить ні зло, ні добро,
Інший світ, у якому самотня душа не самотня.
Там пороги ревуть і незаймані Бог і Дністро,
Там летить на списи крижана*

Наливайківська сотня [3, 14];

*Дякуй дощам, які йдуть,
бо не вміють не йти,
Дякуй зорі, яка світить, бо має світити,
Дякуй за всесвіт і сплечений світ самоти,
Дякуй за осінь, щедрішу й теплішу за літо [3, 182].*

Здебільшого синтаксичний повтор пов'язаний із повтором лексичним, що дає змогу говорити про лексико-синтаксичний повтор, який спостерігаємо, наприклад, у таких строфах:

*Пиши собі, пиши собі, пиши,
Як тіло опирається душі,
Як тихо і повільно в'яне...
Тебе не стане, і мене не стане,
Не стане й світу – лишаться в імлі
Слова великі і слова малі [3, 132];
Буде спокій і буде сила,
Буде щастя таке земне!...
Тільки більше не буде сина...
І навіщо мені мене? [3, 179].*

Лексико-синтаксичний повтор словосполучення на початку і в кінці суміжних мовних одиниць (анепіфира) та фразовий повтор початку кожної строфи (рефрен) хоча й кількісно менше застосовані в композиції тексту, однак вони також мають велику виразову силу:

*Дорого вранішня моя, високі трави!
Вечірня доленько моя, озиме жито!
Гуде навідліг вицвіла держава,
Всіма дощами свячена й побита <...>
Тобі, Вітчизно, під всіма вітрами
Судилося чекать і ворожити:
Дорого вранішня твоя – високі трави.
Вечірня доленько твоя – озиме жито... [3, 16] (Анепіфора).
Не минайся, як сон в передсвітній імлі,
Як зоря понад сном і Дністром <...>
Не минайся, як свічечка над полином,
І купальські вогні молоді <...>
Не минайся, як тихі пісні за селом.
Як пекуча сльоза на щоці...
Україно!*

...як Божа рука над чолом

І перо крижане у руці... [3, 176] (Рефрен).

Поєднуючи ампліфікацію компонентів поетичної строфи (іменникових і дієслівних) та полісиндетон (повторення сполучників, інших службових слів), митець досягає особливої емоційної виразності, динаміки звучання твору:

*Ти блуд. Ти прокляття. Ти вовк.
А вони прокажені.
Остання межа. І дорога. І знову межа
І воля стоїть над тобою і гріє в кишені
І долю,
і дулю,
і кулю,
і твого ножа [3, 93].*

Отже, аналіз синтаксису поетичної мови П. Гірника виявив деякі особливості ідіостилію автора, зокрема переважання в деяких текстах складних речень, частини яких виносяться за їх межі (парцеляція), відбиваючи різноманітні відтінки авторського ставлення до явищ, подій. Стилістичні функції виконують прості односкладні речення, здебільшого непоширені. З-поміж стилістичних фігур домінуючим є повтор.

Поглибленого вивчення, вважаємо, потребують й інші синтаксичні одиниці, майстерно введені митцем у канву поетичних текстів. Доречним надалі буде аналіз інших стилістичних фігур та прийомів, які творяться на основі синтаксичних засобів поетичного тексту, зокрема еліпсису, інверсованого порядку слів, риторичних запитань, синтаксичного паралелізму, та співвіднесення їх з ключовими позиціями світогляду письменника.

Список використаних джерел

1. Берест Т.М. Семантика художнього слова в поезії 80–90 років ХХ століття (на матеріалі творів молодих українських авторів): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. М. Берест. – Харків, 1999. – 20 с.
2. Близнюк Л.М. Семантико-комунікативна та естетична функції поетичного синтаксису [Електронний ресурс] / Л. М. Близнюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія . – 2011. – № 936, вип. 61. – С. 42-46. – Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/наука/e_books/visnyk_936/bliznyuk.pdf.
3. Гірник П.М. Посвітається (поезії) / Павло Гірник. – Хмельницький : Вид-во Алли Цюпак, 2008. – 232 с.
4. Єрмоленко С.Я. Синтаксис віршової мови (на матеріалі української радянської поезії) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1969. – 94 с.
5. Калашник Ю.І. Особливості поетичного синтаксису творів Миколи Вінграновського [Електронний ресурс] / Ю. І. Калашник // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія . – 2013. – № 1080, вип. 69. – С. 209-213. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhIFL_2013_1080_69_44.pdf.
6. Ладиняк Н.Б. Актуалізація семантики лінгвальних засобів традиційного словника поезії П. Гірника / Н. Б. Ладиняк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Серія філологічна та історична : Вип. 9. – Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 87-93.
7. Маркітантов Ю.О. Фразеологізми в поетичному мовленні Павла Гірника / Ю. О. Маркітантов // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наук. конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 5 т. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 10. – Т. 3. – С. 140-141.

Анотація. У статті розглядаються особливості поетичного синтаксису П. Гірника. Встановлено, що різні види повторів у текстах поезій підпорядковані настанові письменника, виявляють самотність його ідіостилу. Вони забезпечують ритмомелодіку тексту, організують його структуру, формують смислову наповненість. Тривалість речень у поетичних творах стилістично обумовлена: довгі конструкції відтворюють стан ліричного героя, короткі – здебільшого думки автора.

Ключові слова: анафора, експресія, ідіостиль, повтор, поетичний синтаксис, полісиндетон.

Summary. Research of artistic syntax has a long tradition in national linguistics, and now scientific interest in the poetic syntax is not weakened as evidenced by the works of Ukrainian scientists. Our work is one of a number of studies of syntax Ukrainian literary language at the XX – early XIX century.

The subject of analysis was constructions of poetic syntax by P. Hirnyk, talented writer, winner of the Shevchenko National Prize (Ukraine, 2009). The syntax is leading in the construction of the poetic text; syntactic tools contain values that create categorial meaning of the text.

It is noted that different types of repetitions in texts of poems promote the realization of creative conception of the author. Among repetitions in texts of poems by P. Hirnyk dominated anaphora. Repetition of the same syntactic elements at the beginning of sentences or entire paragraphs is generally characteristic of poetic language: that expresses and affirms the semantic relationships in poem and strophe; each next image follows from the previous one. These structures create the rhythm and melody of poetry by P. Hirnyk, organize text composition and form the semantic fullness. The lexical-syntactic repetition of the phrase at the beginning and at the end adjacent speech units (anaepiphora) and phrase repetition beginning of each strophe (refrain) although quantitatively less used in the composition of the text, but they also have great expressive power.

Combining the components poetic strophe amplification and polysyndeton, writer attains a special emotional expressiveness, the dynamism of sound poetry.

Length of sentences in the studied poetic texts is also stylistically cased: long structures reflect the state of lyrical, short structures express mainly opinion of the author.

Our work is the first attempt to describe the features of syntactic level of P. Hirnyk's idiostyle. Other syntactic units, that writer skilfully introduced into the canvas of poetry, too, have need of

detailed studies. It is appropriate will continue to analyze stylistic figures and other stylistic devices, that are created on the basis of syntactic means of the poetic text, including ellipsis, inverted word order, rhetorical question, syntactic parallelism. It is necessary to correlate with key elements of the worldview of the writer.

Key words: *anaphora, expression, idiostyle, poetic syntax, polysyndeton, repetition.*

Отримано: 21.02.2015 р.

УДК 14.15.01.

Лаптева М.Л.

БАЗОВЫЕ КОДЫ РУССКОЙ КУЛЬТУРЫ И КАТЕГОРИЯ «СВОЕ / ЧУЖОЕ»: КОРРЕЛЯЦИЯ НА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОМ УРОВНЕ

Поскольку невозможно говорить о языке вне реального мира, в котором он формируется [4, 15], тем более невозможно изучать фразеологическую систему языка вне мира культурных реалій (артефактов, ментефактов, символов), закодированных в единицах этой системы. В рамках современных лингвокультурологических исследований особое значение приобретает рассмотрение тех языковых знаков культуры, которые восходят к базисному мифологическому (архетипическому) пласту культуры, т.е. наиболее древней форме осознания мира человеком. Мифологическое мышление наполнено архетипами – образами, которые «сформировались в сознании человека как базовые оппозиции, отображающие результаты деятельности практики человека в познании мира» [3, 51]. Архетипы обнаруживаются в бинарных противопоставлениях, одним из которых является «Свое / Чужое».

Объективация обозначенной архетипической оппозиции знаками косвенно-производной номинации подтверждается данными «Большого фразеологического словаря русского языка» (БФСРЯ) под редакцией В.Н. Телия (2006), согласно которому насчитывается более 120 фразеологических единиц, мифологическую природу которых составляет противопоставление «Свое / Чужое». Например: *бабушка [еще] надвое сказала (гадала), заколдованный (замкнутый) круг, как за каменной стеной, из кожи вон лезть, махнуть рукой, на ночь глядя, сживать со света, как будто из-под земли вырастать* и мн. др. Так, образ фразеологической единицы *[белый] свет (мир) клином сошелся* на ком, на чем, для кого – ‘установился окончательный и единственный, предельно узкий выбор чего-л.’ – связан с архетипическим противопоставлением «своего», обжитого (клин – ‘маленький участок земли малоземельного крестьянина’) и «чужого», всеобщего (свет, мир) пространства [2, 37].

Изначально «Свое» и «Чужое» составляло единое целое – мир, в котором существовал человек. Однако в результате категоризации природного и социального пространства модель мира развивается и усложняется. Так, в мифологических и ритуальных текстах противопоставление «Своего» и «Чужого» реализуется в самых различных вариантах: область живых – область мертвых, мир людей – мир богов, человеческое – нечеловеческое, принадлежащее культуре – принадлежащее природе, освоенное – неосвоенное, мужское – женское. Эти и другие «отпечатки» представлений о мире отражаются в семантике многих фразеологических единиц современного русского языка. Например, выражение *молочные реки [и] кисельные берега (с кисельными берегами)* – ‘неисчерпаемое, почти сказочное изобилие всего желаемого, требуемого’ [2, 385] – имеет фольклорное происхождение. В сказочных текстах такие реки выступают символом невиданного изобилия и находятся, в соответствии с «моделью двоимирия», в «другом», «чужом» мире, удаленном от земной жизни. Сходный фразеологический образ содержит устаревшее выражение *реки, текущие молоком и медом* – *устар.* ‘о богатой стране, изобилии’ [1, 595], несмотря на то что когнитивной базой фразеологической единицы является библейский сюжет о Ханаанской земле, обещанной богом пророку Моисею для израильтян (Исход, 3, 8 и 17).

Фразеологические единицы, возникшие на базе коллективно-родовых представлений о мире, коррелируют с различными кодами культуры, под которыми в культурологии понимается совокупность знаков (символов), смыслов (и их комбинаций), заключенных в любом предмете материальной и духовной деятельности человека [5, 178]. В языках культуры код – это то, что позволяет понять преобразование значения в смысл, проникнуть на смысловой уровень культуры, сделать культурный текст открытым и понятным.

В лингвокультурологии понятие «код культуры» разрабатывалось в работах В.Н. Топорова, Н.И. Толстого, В.Н. Телия, В.В. Красных, Г.В. Токарева, М.Л. Ковшовой. По мысли В.Н. Телия,